

PROGRAMMA BODEMDALING PZH, 2016-2019

AANLEIDING

Het college van de provincie Zuid-Holland heeft ambitie op het dossier bodemdaling en heeft daarom het omgaan met bodemdaling als opgave benoemd in het hoofdlijnenakkoord 2015-2019 (opnieuw en versterkt, volgend op de Visie Ruimte en Mobiliteit, de Wateragenda en veenweidegebiedsconvenanten). Deze ambitie is vertaald in een programma voor de komende jaren.

Doel van dit programma is om de gevolgen van bodemdaling voor de toekomst zichtbaar en bespreekbaar te maken én handelingsperspectief voor de toekomst te (helpen) bieden..

OPGAVE

Ruim een kwart van de provincie Zuid-Holland bestaat uit veengronden die gevoelig zijn voor bodemdaling (door oxidatie van veen) en circa driekwart van de provincie bestaat uit slappe veen- of kleigronden die gevoelig zijn voor zettingen (door boven belasting van veen of klei). Dit resulteert in grote opgaven voor zowel nieuwe ontwikkelingen als voor beheer en onderhoud, in zowel bebouwd als landelijk gebied, voor zowel overheden als niet overheden, maar waarvoor géén partij of persoon zelfstandig verantwoordelijk is. (**bijlage 1**: beschrijving van de problematiek). Het omgaan met bodemdaling vergt een integrale blik en aanpak over gebieden en sectoren heen. De provincie heeft hierin een rol als verbinder van bovenregionale en intersectorale belangen en is hoeder van een duurzame/vitale toekomst van de provincie

Bodemdaling is een langzaam en (in veel gebieden) langdurig proces. Bij ongewijzigd gebruik en beheer gaat dit gewoon door met een onzekere en ongecontroleerde impact en beheersbaarheid in de toekomst. Af en toe vinden incidenten plaats die te relateren zijn aan bodemdaling zoals wateroverlast op straat, funderingsschade of opbarsten slootbodems. De meeste effecten spelen op lange termijn. Dit draagt niet bij aan het urgentiebesef. Aan de andere kant creëert het wel een interessant handelingsperspectief. Immers, er is tijd nodig voor een geleidelijke adaptatie of transitie. De lange termijn waarop de effecten zich voor zullen doen, biedt ruimte voor gebiedsmaatwerk en een gedifferentieerde strategie/aanpak gericht op “accepteren”, “remmen” of “stoppen” van de bodemdaling:

- In sommige gebieden zal de doorgaande bodemdaling prima beheersbaar blijven en/of niet tot onoverkomelijke problemen leiden,
- In andere gebieden zal de doorgaande bodemdaling nog vele decennia beheersbaar zijn mits bodemdaling remmende maatregelen worden toegepast
- In een beperkt aantal gebieden leidt de bodemdaling tot de onvermijdelijke constatering dat het huidig grondgebruik of de huidige functie onhoudbaar is, of op termijn wordt, wat dwingt tot vergaande ingrepen en transities in grondgebruik of van functie. Zo is in sommige veenweide gebieden voor de melkveehouderij geen (of nog slechts een kortdurende) toekomst. En zijn sommige wegzakkende gebouwen of delen van historische binnensteden in de (nabije) toekomst niet te redden, of alleen met hele dure ingewikkelde ingrepen. Deze onvermijdelijke constateringen zijn , hoe vervelend en ingrijpend ook voor de leefbaarheid en vitaliteit, uitdagingen waar we als maatschappij wat mee moeten. Dat willen we niet uitstellen. We kunnen ons nu (nog) voorbereiden en voorsorteren. De provincie wil dat brede maatschappelijke gesprek (helpen) organiseren en in dialoog met externe partijen en partners ophalen waar behoeften liggen en waar en hoe de provincie daarin meerwaarde kan hebben en voorzien in een behoefte.

AMBITIE

De provinciale ambitie en inzet is gericht op het zichtbaar en bespreekbaar maken van de gevolgen van bodemdaling in de toekomst en handelingsperspectieven helpen bieden voor een vitale en (be)leefbare toekomst van de gebieden met de huidige slappe veen/kleigronden. De provincie wil samen met externe partijen en partners de verschillende type gebieden verkennen, de daarbij passende strategie en het daarbij passende handelingsperspectief.

STRATEGIE

De provincie gaat langs drie strategische lijnen een bijdrage leveren aan het omgaan met bodemdaling:

- 1) “Kennen” → kennis ontwikkelen/verzamelen over de provincie brede en gedifferentieerde opgaven en mogelijke oplossingen.
- 2) “Communiceren” → communicatie en het gesprek aanjagen/voeren over bodemdaling met als doel het stimuleren van bewustwording en aanspreken en versterken van ieders eigen verantwoordelijkheid en mogelijkheden.
- 3) “Doen” → stimuleren en zichtbaar maken van innovaties, handelingsperspectieven en -tools (zowel technisch als financieel, juridisch, regeltechnisch, etc.)

Vanuit de rollen en mogelijkheden die de provincie heeft, gaat de provincie een bijdrage leveren. De provinciale inzet betreft zowel proceswerk (ondersteunen, organiseren en verbinden) als het aanreiken van kader en regelgeving en stimuleren en het zichtbaar maken van innovaties en handelingsperspectieven. Deze inzet kun je samenvatten als “smeeroolie voor het beter kunnen omgaan met de bodemdaling.

De aanpak van de provincie is: netwerkend werken, vanuit een brede blik van buiten naar binnen werken en aansluiten bij de wensen en verwachtingen bij externe partners en partijen, aansluiten bij de kennis en expertises van externe partners. Het programma is dynamisch en adaptief.

HOOFDLIJNEN PROGRAMMA

De provincie gaat vanuit de samenwerking, dynamisch en adaptief, invulling en uitvoering geven aan haar programma bodemdaling en werken aan projecten, soms als trekker en soms als partner of ondersteuner. Dat gebeurt langs de drie actielijnen “kennen”, “communiceren” en “doen” (**bijlage 2**: overzicht en beschrijving van de projecten en programma’s). De provincie voert al langer werkzaamheden uit die bijdragen aan een toekomst voor de gebieden op slappe veen/kleigronden (bijvoorbeeld via het Veenweide Innovatie Centrum, in de knikpuntgebieden en door innovatieve aanleg van wegen) en gaat daarmee door. In dit programma bodemdaling wordt die inzet verbonden en waar mogelijk/wenselijk geïntegreerd en wordt versterkte inzet gepleegd op het (ver)kennen van en communiceren over gebiedsverschillen en bijpassende duidelijke beleidskeuzen en ondersteunende adaptatiestrategieën kaders en instrumenten.

Speerpunten in het programma zijn:

1. Vanuit de actielijn kennen:
 - a. Versterken van de kennis over de provincie brede bodemdalingsopgave voor korte en lange termijn, met aandacht voor zowel de fysieke effecten als de maatschappelijke kosten en baten, de ruimtelijke diversiteit van die effecten en de gebiedseigen passende strategieën voor het omgaan met bodemdaling (accepteren, remmen of stoppen) en met bijzondere aandacht voor de selectie en onderbouwing van de huidige en toekomstige knikpuntgebieden in het landelijke (en mogelijk ook stedelijke) gebied
2. Vanuit de actielijn communiceren:
 - a. Organiseren van gebiedsprocessen in drie urgent kwetsbare knikpuntgebieden uit de VRM (Restveengebied, Middelburg-Tempelpolder en de Polders Lange en Ruige Weide) gericht op: onderbouwen van het (onvermijdelijke) toekomstperspectief en verkennen en ondersteunen van handelingsperspectieven om op die toekomst voor te sorteren en tijdig

in mee te bewegen. De drie gebiedsprocessen kennen ieder hun eigen dynamiek en doorlopen een eigen traject met eigen vragen, maar kunnen ook gebruik maken van de kennis en ervaring uit diverse andere innovatieprojecten en –programma's (op het gebied van techniek, regelgeving, financiering, governance, ontwerpen, communicatie, etc.).

- b. Optuigen en faciliteren van een "leeromgeving aandachtsgebieden veen", om de lessen en ervaringen, maar ook de vragen, die komen uit de knikpuntgebiedsaanpakken, te delen met partijen en partners elders in het land en elkaar te voeden en versterken. Dit gebeurt als onderdeel van de uitwerking van het plan van aanpak voor een nationaal kennisprogramma bodemdaling, dat de provincie samen met andere organisaties heeft opgesteld.
3. Vanuit de actielijn doen:
 - a. Verkennen en indien mogelijk/wenselijk ontwikkelen van gebiedsgerichte ruimtelijke (adaptatie) strategie(en), afwegingskader(s) en passend ruimtelijk instrumentarium. De provincie wil dit doen samen met externe partijen en partners (via een netwerkaanpak) en met benutting van lopende gebiedsaanpakken, proeftuinen, overleggremia en beleidstrajecten.

PLANNING

De provincie werkt gefaseerd aan haar programma (veen)bodemdeling.

- Voorjaar 2016 : strategie + programma 2016 en 2017-2019 'indicatief', gereed voor GS en PS.
- Jaarlijks (bij voorjaar/najaarsnota) programma evalueren en eventueel bijsturen.
- Tot 2019 : uitvoering programma en waar nodig/wenselijk komen met voorstellen voor beleidsontwikkeling, inclusief positionering veenbodemdeling in de omgevingsvisie.

RISICO

De realisatie van voorliggend programma bodemdaling kent het volgende risico:

- Een laag urgentiegevoel (en een hoog "hete aardappel" gehalte) door de combinatie van een zeer langzaam proces van bodemdaling met nog weinig acute incidenten + afwezigheid van een verantwoordelijke partij of persoon + onzekerheid over het juiste handelingsperspectief voor de toekomst: geen duidelijk kader en weinig beschikbare bewezen alternatieven.

BIJLAGEN

- 1) Beschrijving van veenbodemdalingsproblematiek
- 2) Opsomming projecten/programma's
- 3) Organisatie, middelen en risico's

BIJLAGE 1 – ALGEMENE PROBLEMBESCHRIJVING SLAPPE VEEN EN KLEIBODEMS

Nederlanders hebben ooit besloten om op het veen en de slappe klei te gaan leven, wonen en werken. Het gegeven dat de bodem daalt en dat dit (lokaal) lastige effecten met zich meebrengt, is pas veel later in beeld gekomen als (lokaal) groeiend probleem, met een onzeker tempo en omvang, dat afhankelijk van de klimaatontwikkeling nog versneld kan worden.

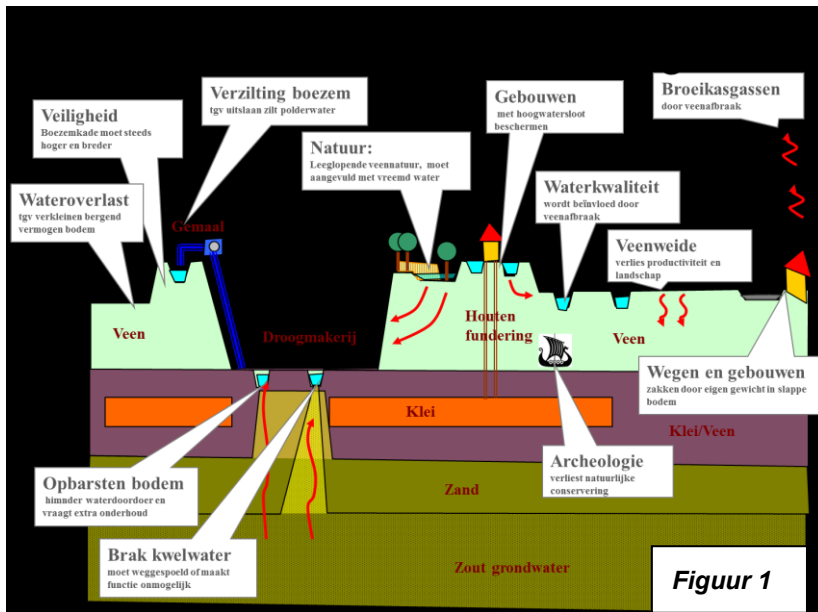
Bodemdaling ontstaat enerzijds doordat het veen verdwijnt door oxidatie (tgv peilverlaging) en anderzijds doordat het veen, maar ook klei, wordt samengedrukt (tgv bovenbelasting). Bodemdaling is een langzaam en (in veel gebieden) langdurig proces, dat bij ongewijzigd gebruik en beheer gewoon doorgaat met een onzekere en ongecontroleerde impact en beheersbaarheid in de toekomst. Op dit moment bestaat nog circa 25% van Zuid-Holland uit oxidatiegevoelige veengrond (**zie kaartjes 1a en 1b** hieronder). Het aanwezige veenpakket heeft een dikte variërend van 0,4m tot meer dan 5m. Bij voortzetting huidig gebruik en beheer daalt de veenbodem gemiddeld met circa 1 cm per jaar. En circa 75% van de provincie bestaat uit zettingsgevoelige veen of kleigrond, met een dikte variërende van 0,4m tot meer dan 15m (**zie kaartjes 2a en 2b** hieronder).

De effecten van bodemdaling zijn divers (**zie figuur 1** hieronder) en treden wisselend in omvang, tijd en ruimte op. Het betreft veelal een onomkeerbaar proces met negatieve impact op duurzaamheid. De effecten werken door op diverse beleidsterreinen die de provincie aangaan: Waterkwaliteit, -veiligheid of –overlast en hoogte waterschaphellingen, natuur, archeologie, (veenweide)landschapswaarden, infrastructuur (wegen, gebouwen, monumenten, houten paalfunderingen, leidingen) en gemeentelasten, leefbaarheid gebied en productiviteit van (veenweide)grond, ruimtelijke kwaliteit en ruimtelijke ordening en klimaat (CO₂ emissie):

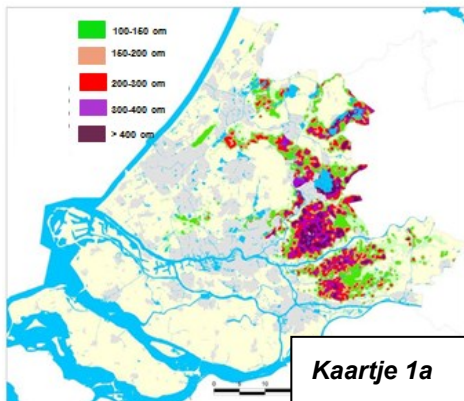
- veenoxidatie in heel Nederland draagt circa 2-4% bij aan de nationale CO₂ emissie (Alterra, 2010).
- beheer en onderhoud van de openbare ruimte in slappe bodemgemeenten is 4x keer zo duur als in gemeenten met stabielere bodems (PBL, 2015).
- Zonder aanvullende maatregelen ligt de funderingsschade voor huizen op slappe veen/kleigrond in Nederland, in de periode 2013-2050, rond de € 25-40 miljard (Deltares, 2013).
- bodemdaling leidt tot toenemende waterbeheerskosten: door de peilen telkens mee te laten zakken met de bodemdaling (peilindexatie) liggen in 2050 de totale waterbeheerskosten (stuwen, pompen, keringen) in Zuid-Holland circa 25% hoger dan bij peilfixatie (PBL, 2016).
- Andersom, zal peilfixatie leiden tot daling landbouwproductie met circa 30 % in 2050 (PBL, 2016).

Het omgaan met bodemdaling gaat over het toekomstgericht kunnen blijven bewonen, bewerken en gebruiken van de gebieden met nu slappe veen/kleigronden: vitaal, leefbaar, beheersbaar, innovatief, adaptief. Daar hebben we nog geen goed/stevig antwoord op

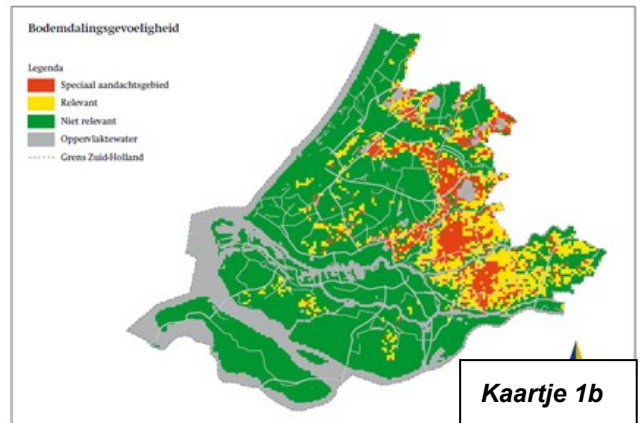
Het omgaan met bodemdaling vergt een integrale blik/aanpak over gebieden en sectoren heen. Het omgaan met de bodemdalingseffecten is complex vanwege lastige dilemma's en/of tegenstrijdige belangen zoals het feit dat het veenweide, met de melkveehouderij als drager van het landschap, per definitie een eindig landschap is, gevangen in de tredmolen van peilverlaging en veenoxidatie. Dit gaat door (decennia tot eeuwen) tot het veen op is. Of het feit dat veenweide/melkveehouderij baat heeft bij mee zakkende (steeds lagere) peilen terwijl houten paalfunderingen of waterkeringen baat hebben bij een gefixeerd peil. Of het feit dat zware asfaltwegen of riolen blijven wegzakken in de slappe veen/kleibodem, wat zorgt voor aansluitingsproblemen met gefundeerde gebouwen. Of het feit dat ten behoeve het nat houden van veen (om oxidatie tegen te gaan) het water op peil gehouden moet worden, wat in extreem droge perioden extra water vraagt, wat soms echter niet van voldoende (zoete) kwaliteit beschikbaar is en wat afhankelijk van klimaatontwikkeling vaker kan gebeuren.

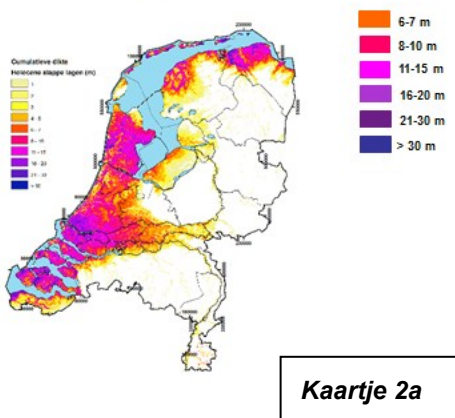
Ligging en dikte (oxideerbaar) veen nu

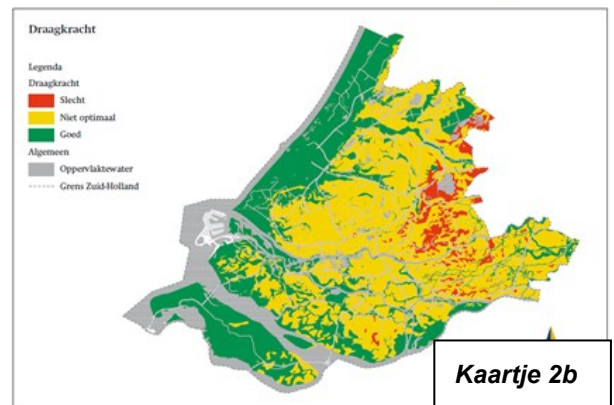
Kwestbaar voor bodemdaling tgv ontwatering

Dikte slappe veen/kleibodems

Zettingsgevoelige veen/klei kwetsbaar voor bodemdaling

BIJLAGE 2 – Projectenoverzicht

KENNEN

- a) SPEERPUNT - Ontvanger/partner van versterken kennis/inzicht in de provincie brede bodemdalingsopgave voor korte en lange termijn, met aandacht voor zowel de fysieke effecten als de maatschappelijke kosten en baten, de ruimtelijke diversiteit van die effecten en de gebiedseigen passende strategieën voor het omgaan met bodemdaling (accepteren, remmen of stoppen) en bijzondere aandacht voor de selectie en onderbouwing van de huidige en toekomstige knikpuntgebieden in het landelijke (en mogelijk ook stedelijke) gebied.
- b) Partner in het versterken van het (kennis)netwerk en het uitwerken van plan van aanpak voor “landelijk kennisprogramma veenbodemdaling” van de gezamenlijke decentrale overheden. Hiermee is het beter mogelijk om gezamenlijk op te trekken, van elkaar te leren en maatschappelijke partners te verbinden aan het onderwerp.
- c) Partner in de proeftuin “living lab” in de wegzakkende historische binnenstad van Gouda, waarvoor bovendien in het kader van het Kennisprogramma Bodemdaling Nederland een “leeromgeving” wordt opgetuigd.

COMMUNICEREN

- d) Deelnemer aan nationaal congres “Heel Holland zakt” op 31 maart 2016 en mede ondertekenaar van “intentieverklaring voor samenwerking” aan uitwerking van het plan van aanpak voor een “nationaal kennisprogramma bodemdaling”, dat de provincie samen met het Platform Slappe Bodem, de STOWA en andere partijen heeft opgesteld.
- e) SPEERPUNT - Partner/organisator in gebieds(proc)saanpakken in drie urgent kwetsbare knikpuntgebieden uit de VRM, Restveengebied, Middelburg-Tempelpolder en Polders Lange en Ruige Weide, gericht op: onderbouwen van het onvermijdelijke toekomstperspectief en verkennen en ondersteunen van handelingsperspectieven om op de toekomst voor te sorteren en tijdig in mee te bewegen. De drie gebiedsprocessen kennen ieder hun eigen dynamiek en doorlopen een eigen traject met eigen vragen, maar kunnen ook gebruik maken van de kennis en ervaring uit diverse andere innovatieprojecten en –programma’s (op het gebied van techniek, regelgeving, financiering, governance, ontwerpen, communicatie, etc.).
- f) SPEERPUNT - Partner/organisator/leverancier voor het optuigen en faciliteren van een “leeromgeving aandachtsgebieden veen”, om de lessen en ervaringen, maar ook de vragen, die komen uit de knikpuntgebiedsaanpakken, te delen met partijen en partners elders in de provincie en het land en elkaar te voeden en versterken. Dit gebeurt als onderdeel van de uitwerking van het plan van aanpak voor een nationaal kennisprogramma bodemdaling, dat de provincie samen met andere organisaties heeft opgesteld.
- g) Partner in ontwikkelen communicatiemiddelen, zoals webpagina op provinciale site, film en “serious game”. Dit laatste, de “serious game”, is een interactieve computersimulatie die ontwikkeld wordt om inzicht te geven in bodemdaling en handelingsperspectieven en als proef wordt ingezet in gebiedsaanpak knikpuntgebied Lange Weide.
- h) Opstellen plan van aanpak communicatie en bodemdaling.

DOEN

- i) SPEERPUNT – de provincie wil samen met externe partijen en partners (via een netwerkaanpak) verkennen en indien mogelijk/wenselijk ontwikkelen van gebiedsgerichte ruimtelijke (adaptatie) strategie(en), afwegingskader(s) en inzetten van passend ruimtelijk instrumentarium. De lopende gebiedsaanpakken, proeftuinen, overleggremia en beleidstrajecten zullen daarbij worden benut. Daarbij kan worden gedacht aan:

- Selectiecriteria voor het bepalen (en eventueel ruimtelijk vastleggen) van de diverse reële toekomststrategieën voor veen(deel)gebieden: loslaten, remmen of stoppen van de bodemdaling.....Waarbij met name aandacht uitgaat naar het bepalen van de landelijke knikpuntgebieden waar de huidige functie of het huidige grondgebruik niet meer kan worden gefaciliteerd, of alleen tegen hoge kosten, en waar transitie of adaptatie naar een ander type grondgebruik of functie onvermijdelijk is, evenals een daarbij passend en duidelijk bestuurlijk signaal en handelingskader.
 - Verkennen of en hoe de provincie een rol kan hebben in het duurzaam realiseren van de woningbouwopgave op zettingsgevoelige veen/kleigronden en/of voor het omgaan met wegzakkende bestaande gebouwen en openbare ruimte.
 - Verkennen of en hoe samenhang versterkt kan worden van omgaan met bodemdaling met de diverse (andere) ruimtelijke adaptatiestrategieën, zoals klimaat..
 - Borging van het omgaan met bodemdaling als algemene beleidsambitie in het omgevingsbeleid en uitwerking daarvan in (diverse) gebiedsstrategieën waarbij bodemdaling een van de integrale gebiedsopgaven is (bijvoorbeeld voor het Groene Hart).
- j) Daarnaast ondersteunt de provincie: 1) technische (systeem) innovaties en proeftuinen, in relatie tot zowel het dalingsgevoelige landelijke veen(weide)gebieden als de stedelijke/infrastructurele zettingsgevoelige veen- en kleigebieden, 2) gebiedsprocessen waar het omgaan met bodemdaling onderdeel van integrale gebiedsopgave is en 3) ondernemers of instellingen die zelf aan de slag willen met duurzaam omgaan met bodemdaling. Hieronder een opsomming van projecten en programma's, waarbij provincie is betrokken, op basis van een sectorale indeling: landelijk, stedelijk en infrastructuur:

LANDELIJK GEBIED:

- Trekker van programma systeeminnovatie veenweide, 2014-2017, via het VIC, met de pijlers: "sturen met water", "aquatische landbouw", "veenweide beweiden", "biomassa verwaarden" en "agrologistiek".
- Partner in veenweide gebiedsconvenanten Krimpenerwaard en Gouwe Wiericke, waarbij bodemdaling onderdeel is van de integrale gebiedsopgaven.
- Partner in Stuurgroep- en Programmabureau Groene Hart, waar bodemdaling speerpunt is.
- Partner in proeftuin veenweiden N2000, 2016-2018, waar aanpak bodemdaling meelift.
- Partner in KRW "nutriënten veenweiden rij-n-west 2013-2021", waar aanpak bodemdaling meelift.
- Partner in verkenning/optuigen van project "Veenpower": samenwerken aan duurzame en rendabele business ketens in Westelijke veenweide
- Verbinden bodemdaling met provinciale proeftuinen duurzame landbouw en impuls geven een systeeminnovatie veenweiden.
- Partner/leverancier in faciliteren van innovatieve ondernemers of instellingen die zelf aan de slag willen met duurzaam omgaan met bodemdaling, door bijvoorbeeld/vooralnog:
 - Partner in verkenning agrarisch bodem en waterbeheer in polder Nieuwland, A5H
 - Partner in Greendeal TOP-surf Alpen aan de Rijn
 - Partner in verkenning "valuta voor veen": certificeren/verwaarden CO2-uitstoot uit veen
 - Partner in zoektocht van ondernemer naar grond voor innovatieve natte teelt.

STEDELIJK GEBIED:

- Ihkv de doorontwikkeling van de regionale woonvisies wil PZH na de zomer een gespreksronde doen met de regio's, waarbij de woonopgaven vanuit een brede blik op het gebied worden besproken, en ook het bouwen op slappe bodem zal worden aangekaart.

- Binnen provincie wordt vanuit Ruimtelijke Adaptatie verkend of de provincie wil aansluiten bij de “citydeal” voor klimaatadaptatie; een samenwerking van de Agenda Stad met het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie. Onderdeel van de citydeal betreft het klimaatbestendig omgaan met historisch erfgoed, zoals de historische binnenstad van Gouda
- Partner in de proeftuin “living lab” in de wegzakkende historische binnenstad van Gouda, waarvoor in het kader van het Kennisprogramma Bodemdaling Nederland ook een “leeromgeving” wordt opgetuigd.

INFRASTRUCTUUR:

- Trekker van proefveld plant-e (energie uit wortels moerasplanten) langs N470. In geval van succes wordt gezocht naar (mogelijke) opschaling in een kwetsbaar veen(knikpunt)gebied.
- Trekker van pilot innovatieve aanleg fietspad op slappe bodem in Krimpenerwaard. Verder is de intentie een dergelijke bodemstabilisatie ook bij de aanleg van de omleiding Melissant (N215) te gaan toepassen.
- Trekker bij het opdoen van kennis/ervaring met innovatief toepassen schuimbetonblokken: bij het verbreden van provinciale infrastructuur en in de waterkering van de Gouwe is een proefvak gerealiseerd. Momenteel wordt een innovatieve oplossing uitgevraagd voor de aanleg van een fietspad in de Zuidplaspolder (als onderdeel van de aanbesteding van de N207b), waarbij wordt gemikt op schuimbetonblokken.
- Trekker bij het opdoen van kennis/ervaring bij de toepassing van paalmatrassen: bij de aanleg van een rotonde en als beheerder van verscheidene wegen op slappe bodem. Momenteel speelt er een validatievraag voor paalmatrassen in/onder grondwater, waarvoor PZH een validatieproef wil laten opzetten.

BIJLAGE 3 – ORGANISATIE EN MIDDELEN

Organisatie en inbedding binnen PZH

- Voor het programma veenbodemdaling is een overall verantwoordelijke driehoek, met een coördinerende en verbindende rol, die bestaat uit:
 - behandelende ambtenaar (BA) Jan Strijker,
 - ambtelijk opdrachtgever (AO) Ron van der Helm,
 - bestuurlijk opdrachtgever (BO) Rik Janssen
 - waarbij de afzonderlijke projecten ieder hun eigen verantwoordelijken (BA's) hebben.
- Een klein kernteam van 1,7 fte zorgt voor het organiseren, optuigen en blijven verbinden/uitwisselen van partijen en personen vanuit de diverse sectoren, zowel intern als extern. In dit kernteam zitten de coördinerend behandelende ambtenaar en enkele medewerkers uit andere afdelingen en communicatie.
- Daarnaast is er 1,2 fte specifieke projectondersteuning voor gebiedsproceswerk (vanuit P&P) en voor kennisopbouw (trainee bodemdaling).
- Tenslotte zijn er, verspreid binnen de diverse afdelingen of bureaus, verscheidene projecten en programma's die van betekenis zijn voor het omgaan met bodemdaling, Deze worden binnen het programma bodemdaling communicatief/coördinerend verbonden met elkaar.

Middelen

De provinciale middelen voor omgaan met bodemdaling bestaan uit:

- 1) Vrij beschikbaar budget van in elk geval €215.000 voor 2016 en (voorlopig) €265.000 per jaar voor 2017 t/m 2019. per jaar. Dit bestaat uit deelproduct "duurzaam bodembeheer" (€115.000/jaar) en wordt aangevuld met middelen vanuit RWB, op basis van onderstaande inschatting en een ambtelijke toezegging.

Doel/inspanning	2016	2017	2018	2019
Ophalen kennis PZH-breed + identificeren urgente gebieden	60.000	60.000		
Versterken/ondersteunen kennisnetwerk en –programma	25.000	25.000	25.000	25.000
Communicatie inzet/middelen (o.a. film, informatiecentrum)	25.000	25.000	25.000	25.000
Initiëren/faciliteren "leeromgeving aandachtsgebieden veen"	25.000	25.000	25.000	25.000
Gebiedsaanpak huidige landelijke knikpuntgebieden veen	65.000	65.000	75.000	75.000
Proeftuin(en) in kwetsbaar stedelijk gebied		25.000	50.000	50.000
Stimulering (systeem)innovaties/praktijkvoorbeelden/instrumenten	15.000	40.000	65.000	65.000
TOTAAL (euro)	215.000	265.000	265.000	265.000

- 2) Reeds gelabelde programma/projectfinanciering die (deels) al ten goed komt aan omgaan met bodemdaling en sterker als zodanig kan worden neergezet/'geframed', met name:

Programma/project	Bijdrage
Systeeminnovatie veenweide	1,65 M voor periode 2014-2019 (uit Uitvoeringsregeling Groen)
Innovatief fietspad	1.036 M (uit UP Fiets 2009-2011)
Gebiedsontwikkeling Restveen	2,15 M (voormalige NR middelen)
Proeftuin veenweide N2000	2,2 M voor periode 2016-2018
Veenweide gebiedsconvenanten	60 M

- 3) Daarnaast wordt vanuit specifieke projecten of programma's, zoals "KRW Nutriënten Veenweide" en "Veenpower", gekeken naar andere bestaande programma's en budgetten die mogelijk ingezet kunnen worden, zoals POP.